

3. LES TORRES DE GUAITA DE SANTA POLA

Alfred García i Mas

3.1 Introducció

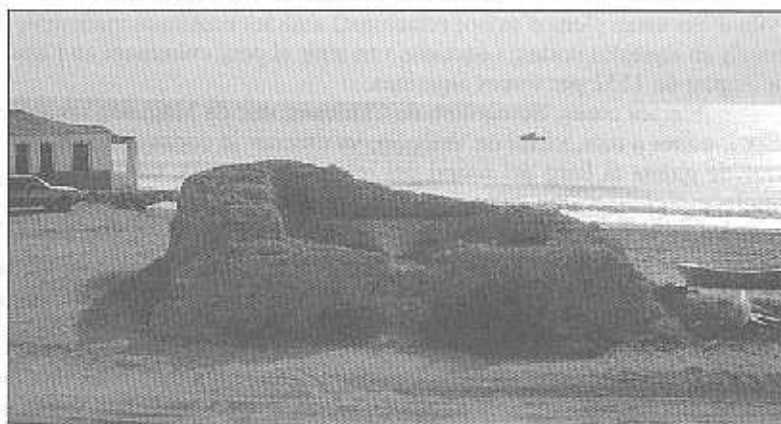
A partir de la conquesta cristiana de 1265, comencen a proliferar pel nostre litoral les galiotes i altres navilis pirates musulmans, atrets, entre altres coses, per l'activitat pesquera que ja es desenvolupava en aquestes costes i en les aigües pròximes de l'illa Plana. Per això va ser necessària la construcció, en primer lloc, de la torre del Cap de l'Aljub, la primera notícia de la qual data de febrer de 1284, i que estaria en funcionament fins la construcció del Castell-fortalesa a mitjan segle XVI. És precisament en aquest segle quan, davant de la pressió i de les envestides dels corsaris nord-africans i al temor d'un possible atac per part de l'armada otomana, les costes valencianes es poblaren progressivament de torres per a la vigilància i la defensa del litoral, sobretot des que el 1516 Barbarroja es va fer l'amo de l'Alger i va convertir aquesta ciutat en el principal pont corsari entre la zona barbaresca i tota la Mediterrània occidental. Els llibres del Consell de la vila d'Elx estan plens d'avisos relacionats amb les contínues incursions de corsaris en aquestes costes, i aquestes van tenir el punt culminant en l'atac a Elx l'agost de 1552 per forces algerines.

Així les coses, Bernardino de Cárdenas, duc de Maqueda i marquès d'Elx i, a més a més, virrei de València, va ordenar la construcció de noves torres de guaita al llarg del litoral del regne de València, edificacions que completaren el dispositiu de guaita a la costa. A més, també manava publicar les Ordenances de la guàrdia marítima del Regne de València, que daten de 1554, disposicions que van ser renovades el 1673 per Vespasità Manrique Gonzaga, comte de Paredes, lloctinent i capità general del regne de València.

En línies generals, aquesta organització consistia en l'existència al llarg de la costa d'una sèrie de torres, situades a intervals regulars i des de les quals es dominava la mar a fi de poder reaccionar el més aviat possible davant d'una possible arribada de navilis enemics. Quan eren descoberts, els guardes de la torre avisaven de la incursió per mitjà de fumades, si era de dia, o per mitjà de foc, si es produïa per la nit. Alhora, els altres guardes contestaven, i d'aquesta manera s'assabentaven la resta de les torres. Es tracta, doncs, d'un sistema eminentment preventiu destinat a alertar les fortaleses i les poblacions veïnes, evitant així el factor sorpresa i permetent la preparació de la defensa del lloc amb temps suficient.

En les guarnicions de les torres, el paper fonamental l'exercien els atalladors i els guardes. Per un costat, els atalladors o guardes de cavall (tasca que compartien amb els guardes de peu) eren els encarregats d'enviar els avisos i les alarmes des d'una torre a una altra i, sobretot, de realitzar, en els primers llums de l'alba, un reconeixement o una descoberta al llarg de la costa que cada torre tenia encarregada. Així es prevenia la possible presència de navilis corsaris que hi hagueren pogut arribar durant la nit. Si no detectaven cap enemic, els pescadors, els pastors i els llauradors del voltant podien començar el treball, ja que abans ho tenien prohibit, a fi de no interferir amb la tasca dels atalladors. Per un altre costat, els guardes ordinaris, també anomenats talaies o escoltes, s'encarregaven de vigilar la costa des de les torres i de realitzar les fumates o d'encendre els focs quan hi havia alguna incursió.

En l'actual terme municipal de Santa Pola, les torres de guaita que prestaven servei de talaies i de guardes de costa foren la Talaiola, les Escaltes, el Tamarit i el Pinet, torre aquesta última que a més separa el terme d'Elx amb el de Santa Pola. Com que les torres eren un mer sistema preventiu, el 1557 el marquès d'Elx, Bernardino de Cárdenas, a fi de completar-lo manà bastir el Castell-fortalesa de Santa Pola. Aquest no únicament tenia la funció de guaita d'aquest sector marítim sinó també la de defensa i refugi dels pescadors de la zona. Però d'aquesta construcció, ja en parlarem en una altra ocasió.

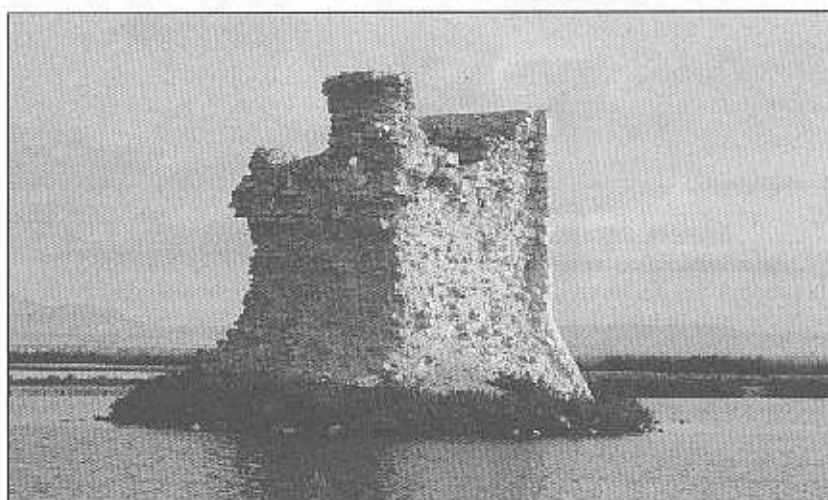
3.2 Torre del Pinet

De la torre del Pinet únicament conservem la base, de planta quadrada, sense restes de porta d'entrada; per tant suposem que aquesta estaria situada a una certa alçada del terra. Aquesta torre creuava senyals

amb el castell de Guardamar, i permetia el pas dels avisos que procedien del sud cap a la torre del Tamarit i al castell de Santa Pola, i viceversa. Comptava amb una guarnició de quatre homes, dos de peu i dos de cavall

3.3 Torre Tamarit

També coneguda com la torre de l'Albufera o torre de les Salines. Situada entre la torre del Pinet i el Castell de Santa Pola, al parc natural de les Salines. Presenta una planta quadrada i la seua fàbrica apareix avui en runes. Tot i el seu preocupant estat de conservació, les parets encara ens permeten fer-nos una idea de l'estructura original. En la dècada dels anys vuitanta, es va restaurar una de les parets. Aquesta torre presenta característiques especials que ens possibilita individualitzar-la de la resta de construccions, la més important de les quals és el seu allunyament de la costa, la qual cosa dificultava la seua funció de talaiola; encara que, en realitat, la seua missió, més que de guaita, era la d'enllaçar amb les torres del camp d'Elx.

3.4 Torre Escaletes

Entre la fortalesa i la torre Talaiola, i dalt de la serra de Santa Pola, es troba la torre Escaletes (coneguda popularment per torre i Pep), de planta circular, sobre la qual s'alça un cos troncocònic de maçoneria en filades horitzontals, rematada en la cúspide per una guirnalda de vistosos permòdols. Pel que fa a la seua estructura, aquesta consta d'una cisterna en

la part inferior i de dos pisos superiors coberts per sengles voltes, i a les quals s'accedia per escales de fusta. La porta d'accés es trobava a l'alçada del primer pis, per raons de seguretat, ja que la seua funció era, essencialment, la de guaita i no de refugi. En la part superior s'alçava la garita dels guàrdies. La guarnició ordinària era de tres homes, dos guardes i un alcaid.

Aquesta torre tenia la missió de vigilar aquest sector marítim i prestava especial atenció a qualsevol embarcació que poguera amagar-se a la propera illa de Nova Tabarca. En cas de veure vaixells enemics, creuava senyals amb la torre Talaiola i amb el Castell de Santa Pola.

Tradicionalment, alguns autors han atribuït la construcció d'aquesta torre a l'època del virregnat de Vespasià Gonzaga que s'inicià el 1575, i fundaven la seua hipòtesi en la inscripció que figura prop de la porta d'accés:

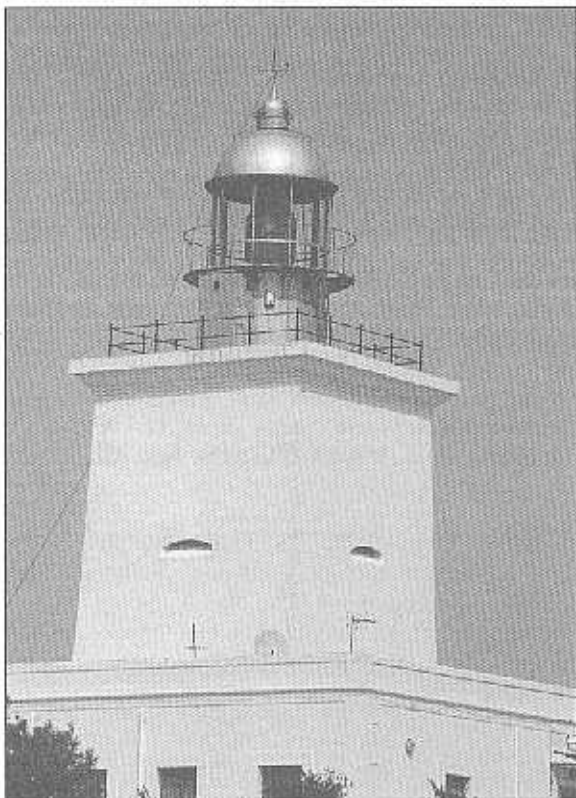
(...) GA COLONA PRINCIPE
DE SABIONEDA DUQUE DE
TRAYETO, MARQUES
DE HOSTIANO, CONDE
DE FUNDI Y DE RO (...)
AÑO (...)

En canvi, Juan Bautista Antonelli, autor del fallit projecte de fortificació de la costa, ja assenyalava la torre el 1563, per tant, la construcció era anterior a l'esmentada data. Possiblement, aquesta fou

construïda també pel marquès d'Elx, igual que les altres, i Vespasià Gonzaga segurament s'encarregà només d'unes obres de reconstrucció.

3.5 Torre Talaiola

Entre la torre Escaletes i la del Carabassí, trobem aquesta torre situada sobre el cap de Santa Pola. Aquesta construcció va ser habilitada com a far a meitat del segle XIX. Es tracta d'una torre de planta quadrada, rematada per una cornisa i que té en els distints fronts sengles espitlleres,

que ens recorden la funció defensiva que exercia. En el segle XVI la torre tenia la porta a uns quants metres per damunt del nivell del terra, ja que era un cos inferior massís, sobre el qual s'alçava una altra planta destinada al servei dels guardes, unida a la terrassa per mitjà d'una escala de caragol.

Sobre la seua guarnició ordinària, segons Escolano, comptava amb quatre homes, dos de peu i dos de cavall. A més, igual que la torre Escaletes, aquesta creuava avisos i senyals amb la veïna torre del Carabassí, avui desapareguda.

Per a adaptar-la a la funció de far de Santa Pola, es van fer algunes obres de restauració i va sofrir sensibles variacions arquitectòniques, des de la transformació de l'antiga porta en un ampli finestral, fins al buidatge de la base per aconseguir un accés més còmode. Però la reforma que més va afectar la seua imatge externa ha estat la construcció de la casa del faroner al voltant de la torre.

3.6 Bibliografia bàsica

GARCÍA MAS, Alfred, 1990, *El puerto de Santa Pola*, ed. Ajuntament de Santa Pola, impr. Flash Graphie SL, Crevillent.

GARCÍA MAS, Alfred; MARTÍNEZ CORBÍ, Carolina, 1989: "El port del Cap de l'Aljub al segle XVI: primer intent de construcció d'un moll", *La Rella* núm. 7, ed. Ajuntament d'Elx, impr. Gráficas Vidal-Leuka, Alacant, pp. 23-30.

GARCÍA MAS, Alfred; REQUENA AMORAGA, Francisco, 1988: "Las Torres de Vigía y la estructura defensiva de las costas de Santa Pola" en *Llibre de Festes Patronals*, ed. Ajuntament, Santa Pola, impr. Gráficas Ciudad SA, Alcoi.

-- 1993: "Apuntes sobre la Torre del Cap de l'Aljub" en *Llibre de Festes Patronals*, ed. Ajuntament, Santa Pola, impr. Impremta Giner, Santa Pola.

-- 1994: "La Torre del Cap de l'Aljub: quatre segles en la història de Santa Pola", *La Rella*, núm. 10 ed. Ajuntament d'Elx, impr. Gráficas Vidal-Leuka, Alacant, pp. 117-126.

GARCIA MAS, Alfred; SÁNCHEZ FERNÁNDEZ, María José, 1990, *Historia del Castillo-Fortaleza de Santa Pola (s. XVI-XX)*, ed. Ajuntament de Santa Pola, Institut d'Estudis Juan Gil-Albert, impr. Aligraph SA, Alacant.

REQUENA AMORAGA, Francisco, 1997, *La defensa de las costas valencianas en la época de los Austrias*, ed. Institut d'Estudis Juan Gil-Albert, impr. Segarra Sánchez SL, Elx.

-- 1998, *Estudio sobre las Ordenanzas del Duque de Maqueda y del Conde de Paredes (siglos XVI Y XVII)*, ed. Patronato Histórico Artístico Cultural d'Elig, impr. Aspanias Impresores, Elx.